

MİTHAT PAŞA

Hikmet ÖZDEMİR

Türk anayasacılık hareketinin öncüsü Mithat Paşa'nın ünü ne çok kısa süren sadrazamlığından, ne de kendisine yakıştırılan Ziratt Bankası 'kurucu babalığı'ndan gelmez. Onun asıl ünü, Tuna Valiliği'ndendir.. 39 yaşında iken vezir rütbesi verilerek Niş Valiliği'ne tayin edilen Mithat Paşa, halkının bir kısmı başka yerlere göçe başlayan Niş bölgesinde, Müslüman ve Hıristiyanların birlikte dirlik ve düzen içinde yaşayabilmeleri için gerekli tedbirlerin kısa sürede alma başarısını göstermişti. Eyalet dahilinde yollar, köprüler ve yollar üzerinde güvenliği sağlamak üzere karakollar inşa ettirerek ulaşımı düzenlemekteydi. Posta ve yolcu taşıma hizmeti için bir araba şirketi de kurmuştu. Doğal olarak bütün bu faaliyetleri, bölgede üretimin artmasına ve tüketim mallarının Selanik, Manastır ve Filibe gibi büyük pazarlarda satılabilmesine imkan sağlamıştı. Nişova nehrinin her yıl taşarak büyük zararlar vermesini de daha o zaman bir kanal açmak suretiyle önlemişti.

Mithat Paşa'yı valiliğinde asıl "büyük" kılan icraatları Silistre, Niş ve Vidin'in birleştirilmesiyle oluşturulan Tuna Vilayeti'nin Valisi iken gerçekleştirdiği olağanüstü işlerdir. Üç buçuk yıl süren Tuna Valiliğinde, o günün tekniği ve imkanları ile üç bin kilometre yol ve bin 400 köprü inşaa ettiren Tuna Valisi Mithat Paşa'nın işleri arasında 'memleket sandıkları' denilen kooperatifler son derece ilginçtir. Çünkü bu sandıklar daha sonra Emniyet Sandığı ve Ziraat Bankası'nın 'temeli' olmuşlardır. Ayrıca, Mithat Paşa ilk kez Rusçuk ve Sofya'da kimsesiz küçük çocuklar için yetimhaneler ve sanat atölyeleri de açmıştır.

Acaba bütün bunları yaparken Payitahttan yeterli mali yardım aldı mı, yoksa mahalli vergiler koyma yoluna mı gidiyordu?

Bayındırlık Bakanlığı (o günkü adıyla Nafiya Nezareti) bir nizamname ile özellikle yol ve köprü yapımını bazı kurallara bağlamıştı. Buna göre, ahalden para toplayarak yol yaptırmak veya ahaliyi yolda çalıştırmak ve nüfus başına çalışma günü belirlemek gerekiyordu. (Ki bu esaslar sonradan Cumhuriyet dönemi başında uzunca bir süre uygulandı.) Fakat o zamanlar iyi sonuç alınmadığından Mithat Paşa, yol yapılması planlanan mesafeyi, orayı kullanacak ahalinin nüfus sayısına bölerek hesapladıktan sonra boş günlerinde çalışmalarını esasını getirdi. Böyle bir uygulama, ahalinin asıl işlerinin aksamadan sürmesine imkan vermektedir.

Tuna Valisi Mithat Paşa'nın küçük esnaf ve çiftçilerin ihtiyacı olan krediyi karşılamak amacıyla yaygın bir alanda büyük başarıyla uyguladığı 'memleket sandıkları' projesi ise, bir adem-i merkeziyetçi düşünce ve eylem adamı olarak ondaki pırlıtya delil oluşturabilir:

İlk sermayesini mısır satışlarından elde edilen paraların oluşturduğu 'memleket sandıkları' kazalarda halkın güvenini taşıyan iki kişi ile bir katibin idaresindeydi. Haftada bir veya iki defa, kasabanın pazarına rastlayan günlerde sandıklar açılır, o kazanın köyleri halkından olup, çiftçilik için sandıktan borç almak isteyenler, oturdukları köy ihtiyar heyetlerinin de onayı ile yüzde 1 gibi düşük bir faizle ve en çok ikibin kuruşa kadar bir yıl süreli borç para çekerlerdi. Sandığın sermayesi, ortaklaşa ekilen mısır ve bunun gibi ürün satışından kazanılan para olduğu için, devletin bir kaynak ayırması söz konusu değildi. Her köyün hissesi belli olduğun-

dan, yıl sonunda elde edilen faiz gelirinden ortaklara düşen payın üçte biri yine o köy halkının kendi rızası ile imar işlerine harcanırdı. Kalan üçte ikilik gelir ise ana sermayeye ekleniyordu.

Kur'anı ezbere okuyabilen, ciddi bir medrese eğitiminden geçmediği halde bürokrat bir aileden geçtiği için 12 yaşında Divan-ı Hümayun kaleminde başladığı katiplikten Fransızca da öğrenebilecek kadar kendisini yetiştirerek valiliğe ve sadrazamlığa kadar yükselen girişimci-bürokrat tipinin en başarılı örneği Mithat Paşa'nın Tuna Vilayeti'nde gerçekleştirdiği bir diğer ilginç icraat ise Türkçe ve Bulgarca basılan bir gazete yayımlatmasıdır. Evet, Türkçe ve Bulgarca olarak iki dilde basılan "Tuna" gazetesi ile, yine Türkçe ve Bulgarca kitap basılan bir matbaa da Mithat Paşa'nın icraatı arasındadır.

Türkiye'de özelleştirme fikrinin ilk teorisyeni ve uygulayıcısı olduğunu sandığım Mithat Paşa'nın Tunası'nda deniz nakliyatını başlangıçta Avusturya vapurları yapardı. Bu işte onlarla rekabet imkansızdı. Tuna Paşası, ilk önce Vidin ile Sine arasındaki mesafede Türk vapurları işlet-

menin yolunu araştırdı. Bu amaçla Karasu ve Cuma panayırlarında uygun bir kısım yerleri sattı. Öte yandan Tırnova bölgesinde Müslüman ve Hıristiyan köylerinde yaşayan ahalinin ortaklaşa faydalandıkları baltalıklarda sık sık baş gösteren öldürme hadiselerine ve bu korulukların tahrip edilmesine son vermek üzere, baltalıkları, her köyün nüfusu esas alınmak suretiyle köyler arasında paylaştırdı. Böylece mali kaynak yaratmış oluyordu. Bu paralar ile Tuna üzerinde işletilecek olan Niş, Seyyare, Sofya ve Mithat Paşa adlı vapurlar satın alındı. Tuna Nehir Nakliyatı işletmesi kuruldu. Aynı şekilde Niş şehrinde de bir araba şirketi ve araba ve fayton imalathanesi kurmuştu. İlginçtir, şirketin çıkarttığı her biri yirmişer liralık hisse senetleri derhal satılmış, şirket daha ilk senesinde

hisse başına ikişer lira faiz dağıtmıştır. Rusçuk'taki imalathane fabrika kapasitesindeydi. Burada her çeşit taşıt aracı ve o zamanın ihtiyacına cevap verebilecek araba ve fayton yapılıyordu. Ayrıca şirketin, 300'den fazla arabası, 600 kadar beygiri Rusçuk ve Tırnova yollarında durak ve dinlenme binaları vardı.

Tuna, Bağdat, Edirne, Selanik, İzmir, Suriye valiliklerinde büyük başarı gösteren Mithat Paşa'nın yıldızı hiçbir zaman padişah ve çevresiy-le barışmadı. O, iyi bir adem-i merkeziyetçiydi. Belki bu yüzden İstanbul'da aynı performansı gösteremedi. Çok kısa süren sadrazamlığında başarısız oldu. Sürgüne gönderildi. Padişah Abdülaziz'in öldürülmesi olayında rolü olduğu söylenir. Abdülhamit ise Mithat Paşa'yı önce sadrazamlığa getirmişse de çok geçmeden sürgüne yollamış ve sonra da Taif kalesi zindanında hapseylemiştir.

Mithat Paşa'nın ölümüyle ilgili olarak Sultan Abdülhamit'in hatıratında şunlar yazılıdır: "Mithat Paşa, Sadaretinde milletin kendisini sevdiğine o kadar kani idi ki, azlettiğim anda büyük bir ihtilal çıkarak benim hal ve belki idam edileceğimi ketmetmeye bile lüzum görmezdi. Halbuki ben onu Avrupa'ya tağrip (sınır dışı) ettim. Ve hiç kimse ağzını açmadığı gibi, birçok vüzer ve rical beni tebrik etmişler, Şairler bana kaside, ona hicviyeler (taşlama) yazarak gazetelerle, kitaplarla neşretmişlerdir."

